

НАСТАВА

Лазар РАКИК

МЕСТОТО И УЛОГАТА НА НАСТАВАТА ПО ИСТОРИЈА ВО РЕФОРМИРАНОТО УЧИЛИШТЕ

Веќе подолго време сме сведоци на упорното потиснување на наставата по историја од местото што го имаше порано, ова особено од почетокот на најновата реформа на нашето училиште. Истава тенденција е забележана и во некои други земји во светот, но тоа за нас не е утеха и оправдување, бидејќи на воспитно-образовниот план му одредивме цели и задачи во кои наставата по историја би морала да има многу позначајно место отколку што го има сега во реформираното училиште. Иако интересот кон историографијата е во пораст, не се намалува песимизмот од нејзините поуки, ниту по свирепото искуство од обете светски војни, бидејќи, потфрли историјата како „учителка на животот“.¹⁾

На Седмиот конгрес на историчарите на Југославија (Нови Сад 1977), највисокиот форум на историчарите во нашата земја, укажано е на некои прилично негативни тенденции во наставата по историја на почетокот од реформата. Во основниот реферат е изразено незадоволство од влошувањето на положбата на наставата по историја во усмереното образование²⁾, а во корефератите неизвесност во поглед на понатамошната судбина на предметот ако се проодлжи со истите тенденции.³⁾

¹⁾ За извесен „замор од историјата“ види: Сима Ќирковиќ, Основни проблеми на наставата по историја во средното училиште. Актуелни прашања на наставата по историја, Белград 1970, 10—11. — Деградицијата на историјата еден сатиричар ја објасни на следниов начин: „Историјата повеќе не сака да биде учителка на животот, бидејќи учителите се слабо платени“ (Б. Причевиќ). Друг еден сатиричар исто во го изразува со следниов афоризам: „Историјата ни беше учителка на животот. Тогаш дојдоа некои манијаци и ја силуваа нашата учителка“ (М. Витезовиќ).

²⁾ Раде Петровиќ, Местото на наставата по историја во реформираното усмерено образование, Настава повијести 1/1978, 1—8.

³⁾ Милутин Перовиќ, Концепција и структура на наставните содржини во програмите по историја во заедничките основи на средното усмерено образование; Хрвоје Матковиќ, Перспективите на наставата по историја во завршната фаза од средното образование, Настава повијести 1/1978, 9—14 и 15—18.

Во заклучоците што беа еднодушно усвоени на Седмиот конгрес на историчарите на Југославија, покрај другото пишува:

„Може да нагласиме дека сме задоволни со положбата и улогата на наставата по историја само во основното училиште...“ Меѓутоа, „со сегашното решение за наставата по историја во средното усмерено образование не сме задоволни“, бидејќи образованието по историја, „сè повеќе се сведува на позиција од која не можат да се остварат дури ни основните цели на сегашното ниво од воспитанието и образованието“.

Во истите заклучоци го среќаваме и следново, многу сериозно предупредување:

„Површното познавање на историскиот развој на нашите народи и народности (подразбирајќи ја притоа и современата историја) го загрозува културното единство на нашите народи и народности коишто живеат во државна, општествена и културна заедница. Историското познавање на нашите народи народности е битен фактор во социјалистичката самоуправни свест на нашите граѓани и основа на марксистичкото образование и социјалистичкото однесување воопшто“.⁴⁾

На Конференцијата меѓу катедрите на историчарите од филозофските факултети од нашата земја, одржана во Загреб една година по Конгресот, решено е веднаш да се известат највисоките политички форуми и нашата јавност дека не се спроведуваат заклучоците на Конгресот на историчарите и дека положбата на наставата по историја и понатаму се влошува. Бидејќи наспоредната анализа на програмата по историја, географија, основи на марксизмот и самоуправниот социјализам, општонародна одбрана, а делумно и литература, покажува дека со натамошната реформа на содржината на предметот историја исчезнува во наведените предмети, во кои има безначајна улога. Новиот неконституиран предмет Историја на цивилизациите, воведен во некои струки, не може да биде компензација за изгубеното со деградирањето на предметот по историја.⁵⁾

По конференцијата во Загреб, а и на други собири на историчарите, во различни стручни публикации, како и во средствата за јавно информирање, имаше и драматични предупредувања дека местото и улогата на предметот константно се влошува, а резигнираните наставници по историја пред можноста да станат „технолошки вишок“ со сè помала енергија се спро-

⁴⁾ Заклучоци на Седмиот конгрес на историчарите на Југославија за положбата на наставата по историја, Настава повијести 1/1978, 19—21.

⁵⁾ Во некои училишта истиот наставник предава историја и основи на марксизмот. Се случува истите содржини да ги обработува во рамките на обата предмета, дури и не правејќи разлика од аспектот на поделените предмети.

тивставуваа на овие технократски и бирократски мерки кои го „искастрираа наставниот план и програма за историја“.⁶⁾

Поради ваквата положба на наставата по историја упатен е Апел од Сојузот на друштвата на историчарите на Југославија до Претседателството на ЦК СКЈ и до Претседателството на ССРНЈ. Во првата реченица од Апелот пишува дека уште на Седмиот конгрес на историчарите на Југославија е изразено незадоволство од местото на наставата по историја, но состојбата не се подобри, туку и понатаму се влошува. „Просторот за изучување на историјата неразбирливо и натаму се стеснува и се сведува на мерка со која сигурно не можат да се остварат основните цели и задачи на предметот“. Резултатите остварени во реформираното училиште со такви што можат да имаат и „непријатна политичка димензија во нашата повеќенационална заедница“. Во заклучокот од Апелот историчарите се ограднуваат од последиците што би можеле да настапат „ако состојбата не се промени“.⁷⁾

Без оглед на оваа ограда, дел од одговорноста за ваквата состојба паѓа и на историчарите, бидејќи благовремено, поорганизирано и поенергично не се спротивставија на потиснувањето на својот предмет. Мал број од универзитетските професори со својот углед и знаење се залагаа за подобро место на наставата по историја во основните и средните училишта, иако голем број од дипломираните студенти ќе работат во реформирано училиште и ќе испраќаат на студии кандидати кои на приемните испити понекогаш покажуваат и срамотни незнаења.⁸⁾ И така кругот се затвора, а проблемите се репродуцираат. И на истражувачите во институтите реформата не ги интересира многу, иако и нивните резултати немаат смисла ако барем посредно не влијаат на историската свест на учениците. Мислењето на наставниците на основните и средните училишта, кои најпрви ја сетија маката и поуката на реформата надлежните малку го

7) По Седмиот конгрес на историчарите на Југославија на сите југословенски симпозиуми за наставата по историја, покрај другото се расправаше и за отежнатата положба на наставата од овој предмет. Материјалите за тоа се објавени во списанието Настава историје. Расправите од другите собири на историчарите се објавени во различни публикации. Еден, покарактеристичен напис за тоа е оној од Д. Павличевиќ: Катастрофална состојба на наставата по историја, Школске новине, 24 мај 1983.

7) Апелот на Сојузот на друштвата на историчарите на Југославија до Претседателството на ЦК СКЈ и Претседателството на ССРНЈ, Годишник на Друштвото на историчарите на САП Војводина (1981), Нови Сад 1983, 5—6.

8) Според оценките на членовите на комисијата за полагање на приемни испити од историја на Филозофскиот факултет во Нови Сад, голем број кандидати не покажаа знаење ниту на ниво на програмата и учебниците за основно училиште (член на комисијата беше и авторот на овој реферат). Според усното известување на колегите слична е ситуацијата и на другите факултети во нашата земја.

слушаат, а уште помалку го уважуваат. Загрижени за предметот и неговата судбина кој претставува извор за егзистенција, а слабо наградени за својата работа, не се доволно мотивирани за прифаќање на уште поголеми и посложени задачи во реформираното училиште. Во таква ситуација повеќе доаѓаат до израз некои нивни субјективни слабости со кои донекаде и самите придонесоа за омаловажување на местото и улогата на својот предмет, а исто и за утледот на просветните работници.⁹⁾

* *
*

Ако сега сестрано и објективно ќе ја разгледаме наставата по историја во основните и средните училишта, ќе видиме дека постои битна разлика. Според сегашниот план и програма, наставата по историја во основните училишта има соодветно место и улога во однос на другите предмети, што претставува и мислење на мнозинството историчари во овие училишта.¹⁰⁾ За разлика од некои други предмети кои со реформата го изгубија поранешното место, историјата е во извесна добивка со воведување на овој предмет и во V одделение (со 1 час неделно), каде што пред реформата го немаше. На тој начин од V до VIII одделение наставата по историја ќе биде застапена со по два часа неделно, што е подобро од сегашната состојба. Под претпоставка дека постои соодветна материјална опременост на училиштата, и наставата да се изведува рационално и со современи методи, можат да се остваруваат целите и задачите на овој предмет. Меѓутоа, некои наставници на основните училишта мислат дека ниту ова подобрување не е доволно за комплетно остварување на сите цели и задачи на предметот¹¹⁾.

Реформата многу повеќе го преобрази средното училиште, па затоа и положбата на наставата по историја овде суштински е поинаква. Голема разлика постои и во самото средно училиште меѓу I и II фаза на усмереното образование. Во I фаза историјата е обврзен општообразован предмет со 2 часа неделно во I и II година (во САПВ 3 часа во II година), додека во втората фаза е исчезната, или е останата само во неколку од многубројните смерови и струки. Така веќе во I фаза, каде што општата положба на предметот е неспоредливо подобра отколку во II фаза, фондот на часовите е намален за повеќе од

⁹⁾ Во таа смисла одговорија повеќе наставници на анкетата од Прашалникот за кој ќе стане збор натаму.

¹⁰⁾ Одговори на истиот Прашалник.

¹¹⁾ Овде веројатно се работи за наставниците кои не умеат да го рационализираат наставниот процес, што е неопходно во современите услови на работа.

50% во однос на поранешната гимназија.¹²⁾ Вистина зборувајќи треба да истакнеме дека на овој начин е зголемен фондот на часовите во однос на состојбата во повеќе од поранешните средни училишта (стручни) и училишта за работнички занимања, како и бројот на учениците кои во ова време учат историја, што е и добро.¹³⁾ Но, квалитетот не е извршена спрема училиштата во кои историјата беше застапена сразмерно на своето значење, туку спрема училиштата во кои не беше добро застапена, што не е за пофалба.¹⁴⁾ Така со зголемувањето на квантитетот за сметка на квалитетот во негативна смисла е променета општата положба на предметот. Имено, фондот на часовите во I фаза на усмереното образование сега е за околу 40% помал од фондот на часовите во основното училиште. Тоа ја исклучи можноста за цикличко програмирање на градивото, што има смисла само ако фондот на часовите во средното училиште е поголем или барем еднаков со фондот во основното училиште. Поради тоа во општа основа, воглавно, прифатен е принципот за линеарно-спирално програмирање како најмалку незгоден начин во сегашните услови. Но не е така во сите републики. На пр., во СР Хрватска таквото решение го забележуваме во општата историја, додека националната е зафатена во целина од населувањето на Словените на Балканот¹⁵⁾.

Новиот начин на програмирање на градивото, драстичното смалување на фондот на часовите и зголемувањето на популацијата на учениците коишто учат историја во I и II година од средните училишта, го промени карактерот, местото и улогата на овој предмет во однос на поранешната состојба во средните училишта, па и сегашната во основните. Содржините од предметот не се повторуваат на средношколско ниво (освен на одделни единици), туку главно се дава шематско-социолошки преглед на развитокот на општеството до XVIII век, а понатаму предметот историја се предава со некои нови елементи распоре-

¹²⁾ Гимназијата е овде наведена бидејќи мислиме дека предметот историја во неа е застапен сразмерно на своето значење.

¹³⁾ Види: Бого Графенауер, Проблематика од изработката на програмата по историја како обврзен предмет од заедничката програмска основа на усмереното образование во реформираното училиште, Настава историје 1/1979, 2—7; Милутин Перовиќ, Местото по историја во втората фаза од средното усмерено образование во СР Србија, Настава историје 1/1980, 6—13.

¹⁴⁾ За жал, историчарите не беа благовремено вознемирени од положбата на наставата по историја во некои средни стручни училишта и училиштата за работнички занимања, а во кои беше понеповолна од сегашната положба во заедничките основи.

¹⁵⁾ Милутин Перовиќ, Концепција и структура на наставните содржини во програмите по историја во заедничките основи на средното усмерено образование, Настава историје 1/1979, 9—15.

дени линеарно-спирално. Со извесни мали отстапки ваквото решение има заедничка основа во сите републики и во двете покраини.

Најлоша е состојбата во втората фаза од усмереното образование каде што историјата повеќе не се јавува како општо-образовен, туку, само во некои смерови, како општостручен, евентуално како факултативен предмет, додека во најголемиот број смерови и струки воопшто не постои. Па и онаму каде што постои предметот е застапен, главно, со по 2 часа, во трета година само со содржина од национална историја, додека како факултативен предметот сосема пропадна.¹⁶⁾ За поодделните решенија во дадените рамки во секоја република и покраина, веќе од поодамна се расправа на различни собири на историчарите. Материјалите се објавени и широко достапни, та поради тоа во овој момент на тоа нема да се задржуваме.¹⁷⁾ Само ќе констатираме дека на ова ниво на образование на учениците, во најзгодниот период за формирање на историската свест и основните ставови во животот¹⁸⁾, во југословенски просек само околу 5% од учениците учат историја (со тенденција за понатамошно опаѓање) во однос на поранешната стопроцентна застапеност во училиштата каде што историјата имаше место и значење соодветно на своето значење.¹⁹⁾

Историчарите имаат причини и за нова загриженост за судбината на својот предмет ако новата Програма за историја — прифатена минатата година од Советот за просвета на СРХ со тоа што ќе почне да важи од школската 1984/85. година — биде прифатена како образец и во другите републики и покраини.²⁰⁾ Содржината на оваа програма од почетокот до крајот е

¹⁶⁾ Повеќе анкетирани наставници и просветни советници од различни краеви на нашата земја одговорија дека не успеале со факултативната настава, или со неа се постигнати безначајни резултати.

¹⁷⁾ Види ги рефератите од Деветтиот југословенски симпозиум за наставата по историја во Нови Сад (1982), Настава историје 1—2/1983.

¹⁸⁾ Види: Андреј Митровиќ, Историска свест, Прв југословенски симпозиум за наставата по историја, Нови Сад 1972, 19—28; Современост и историската свест (трудови од: А. Митровиќ, Т. Кулиќ, Ѓ. Станковиќ, Д. Роксандиќ и Б. Петрановиќ), Марксистичка мисла 4/1983, 3—83.

¹⁹⁾ На пример, во Србија без покраините, од 42 струки со околу 570 занимања содржините од историја како општостручен предмет се застапени само во 5 струки: Област за култура и информации (Историја на цивилизацијата по 2 часа неделно во II и IV година), Преводна и архивско — музејска (Историја на цивилизацијата по 2 часа неделно во III и IV година), Просветна дејност (Историја, национална, 2 часа во III година и 1 час во IV година), Правна и биротехничка (Историја на државата и правото, 2 часа во III година), Милутин Перовиќ, Местото на предметот историја во втората фаза од средното усмерено образование во СР Србија, Настава историје 1/1980, 9—10.

²⁰⁾ Реформата најпрво почна во Хрватска од каде што некои искуства беа преземени во другите републики, но имаше и обратна размена (Стипе Шувар, Со училиштето е сè потешко, Илустрирана политика, 9. VIII 1983).

распоредена линеарно спирално. На тој начин се остварува програмското единство на основното и средното училиште, но не и организационо бидејќи основното училиште и понатаму останува како завршно! Тоа ќе создаде нови крупни проблеми. Имено, во V одделение, во рамките на предметот „Општество“, опфатена е предисторијата. Во VI, VII и VIII одделение на основното училиште и во I година од средното училиште ќе се изучува историјата од робовладетелството до крајот на Втората светска војна. Во II година од средното училиште, во предметот „Современ свет“, опфатен е периодот од 1945 год. до денеска заедно со содржините од економска и социјална географија! Така на почетокот и на крајот од училишното образование, во рамките од предметите „Општество“ и „Современ свет“, се зачувани само „остатоци од остатоците“ од историја под друго име и во поинаква функција!²¹⁾

Во новата програма од историја ги нема НОБ и социјалистичката револуција во рамките на редовната програма за основното училиште (иако е обврзна и завршна), бидејќи тоа се изучува во I и II година од средното училиште која не е обврзна! Историчарите многу добро го знаат значењето на НОБ и социјалистичката револуција за воспитувањето и образованието на младите генерации, како и фактот дека во нашата земја значаен број граѓани го завршуваат своето образование со основното училиште.²²⁾ Навистина, учениците коишто го завршуваат школувањето со VIII одделение за да „не би останале без поуки за НОБ, приготвен е за VI, VII и VIII одделение — покрај редовната програма од историја и дополнителна програма за НОБ“. За учениците од VII одделение кои покажуваат поголем интерес за историја се предвидува можност за проширување на знаењата со изборни и факултативни програми. Меѓутоа, за додатната програма од НОБ во VI, VII и VIII одделение нема додатни часови, туку тие содржини мораат да се обработат во рамките на дадениот фонд часови!

Во секоја од нашите програми по историја основната цел и задача е усвојување на законистостите на развитокот на општеството спрема марксистичкото сфаќање, што претставува логика и во временскиот и во содржинскиот континуитет. Како учениците од IV одделение кои учат за робовладетелското опш-

²¹⁾ Види: Нов програм на историјата, Загреб 1983 (шапилографски примерок).

²²⁾ Немам податоци за бројот на жителите кои школувањето го завршиле со основното образование, но затоа ги наведувам податоците за бројот на неписмените во нашава земја, значи оние кои немаат завршено ниту основно образование: Косово 17,6%, Босна и Херцеговина 14,50%, Србија без покраините 11,1%, Србија со покраините 10,9%, Македонија 10,90%, Црна Гора 9,4%, Војводина 6% Хрватска 5,60%, Словенија 0,80%, СФРЈ 9,50% (Сојузен завод за статистика, Билтен 261, НИИ, 22. V 1983. — Според пописот на населението од 1981).

тество ќе ја сфатат законитоста на НОБ во рамките на истиов фонд од часови кога сè уште ништо не знаат за феудализмот, капитализмот и социјализмот, кога сè уште ништо немаат учено за постанокот на државата по чие пропаѓање ќе започне НОБ и социјалистичката револуција на југословенските народи и народности?! По дедуктивен пат и парцијална свест информативно ќе усвојат некои податоци за последиците од историскиот процес, а не за причините и за неговата внатрешна логика и законитост. Тоа не претставува, сигурно, научна, марксистичка интерпретација на општеството; Понатаму, бројот на часовите во II одделение во рамките на предметот Современ свет се намалува на половина (од 2 на 1 час неделно), во однос на сегашната, инаку, многу мала сатнина, а освен тоа со историјата се додаваат и содржни од географија! На тој начин учениците од ова одделение за 1 час неделно ќе мораат да ја сфатат законитоста во развитокот на современиот многу сложен и противречен свет и социјалистичкото преобразување на нашата земја од 1945 до денес од историски и географски аспект!²³⁾

Би било многу корисно да се престане со ваквото манипулирање со историјата и со историчарите во интерес на минатото, сегашноста и иднината на нашата земја. Ако уште од сега е сигурно дека новата Програма по историја не може да даде резултати спрема современите потреби на југословенската заедница, зашто пак повеќегодишната пракса со лоши резултати да не присилува на идна реформа на реформираната настава.

* *
*

За да се оцени сестрано и објективно местото и улогата на наставата по историја во целата земја, организирана е анкетата со Прашалник кој ја покрива целата проблематика од оваа тема.²⁴⁾ Со анкетата се опфатени наставници на основните и средните училишта, просветни советници, наставници по методика на наставата од историја на филозофските факултети и педагошките академии, членови на Уредувачкиот одбор на спи-

---

²³⁾ „Недопустливо е свеста да се изградува само на еден сегмент: младиот човек мора да сфати што во денешниот човек и во неговите постапки претставува иманентно за човекот од сите времиња. Постојат општочовечки особини кои се пренесуваат низ историјата и кои се присутни и денеска. Кога некој на парцијална свест ќе го изгради својот поглед на светот, склон на различни грешки во историјата“ (Чедомир Попов, интервју во Дневникот од 1. V 1983).

²⁴⁾ Прашалникот го состави Милутин Перовиќ, просветен советник на Републичкиот завод за унапредување на воспитувањето и образованието во Белград, а авторот на овој реферат само делумно има преформулирано неколку прашања и додаде 3 нови.

санието „Настава историје”, авторите на одделните учебници и прирачници, неколку научни работници во институтите и неколку професори на универзитетот. Значи, застапени се сите категории на историчарите, а поодделно или групно одговорија преку 300 историчари од сите републики и покраината Војводина. Од Косово не пристигна ниту еден одговор.²⁵⁾ Со усна анкета опфатени се околу стотина ученици од основните и средните училишта од различни места во Војводина. На сите ученици на анкетата топло им се заблагодарувам за одговорите кои овозможуваат сестрано да се согледаат проблемите од наставата по историја во различните краишта на нашата земја.²⁶⁾

На првото прашање: „Какво место ѝ е обезбедено на историјата со наставниот план и програма во вашата република (покраина)? — повеќето наставници на основните училишта одговорија дека наставата по историја има место што и одговара а сите наставници на средните училишта дека нема такво место. Обата одговора ги сфаќаме како точни. Меѓутоа, и наставниците кои се задоволни со положбата на својот предмет не се оптимисти во поглед на неговата иднина, бидејќи искуството покажува дека сите досегашни реформи на училиштата значае постепено стеснување на просторот за историја. Новата програма за историја во Хрватска, како што видовме, ја најавува истава тенденција и за во иднина.

На второто прашање: „Колку сегашниот наставен план (фонд на часови) овозможува реализација на програмата, целите и задачите на предметот историја?” — огромно мнозинство од учесниците мисли дека овде се работи за расчекор помеѓу нормативното и стварното, односно дека има планирано мал број часови за обработка на релативно обемна програма.²⁷⁾ Возможно е да „се испредава градивото”, како што наведоа многу анкетирани, но не и да се обработи со современи методи

²⁵⁾ Најмногу одговори има добиено од Хрватска и од Војводина, што можеби не е случајно, бидејќи реформата овде започна и ги има покажано своите последици. На бројноста на одговорите посебно придонесе Хрвоје Матковиќ, уредник на списанието Настава повијести, кој го умножи Прашалникот и го испрати во различни места во Хрватска. Слично постапи и Милутин Перовиќ во Србија. И на обајцата, и по овој повод, најсрдечно им се заблагодарувам. Во Војводина Прашалникот е упатен во секое училиште.

²⁶⁾ Авторот водеше поодделни или групни разговори со учениците од основните и средните училишта во Војводина. Разговорот се однесуваше на наставата по историја (начинот на изведување, односот на учениците спрема предметот, поуките од историја), учебниците и прирачниците (начинот на нивното користење во училиштето и дома, што во нив е добро и што треба да се менува итн).

²⁷⁾ Педагогот Милан Баковлев повеќе пати, со право, има истакнувано дека програмите сами по себе не се преопширни, туку се неодредени. Преопширна е интерпретацијата на непрецизно формулираните тези на содржините од програмата во наставата и во учебниците (Маки со ганглиите, НИИ, 30. III 1980).

и наставни помагала при што учениците далеку повеќе би биле субјект на спознајниот процес. Заправо, реформата најмногу се пројави во надворешниот формално организационен динамизам како честа, не секогаш потполно оправдана, промена на наставниот план и програма и реорганизација на училишната мрежа, додека на суштинскиот проблем — ученикот субјект на наставниот процес, даде крајно скромни резултати.²⁸⁾

Од одговорите на третото прашање за степенот на материјалната опременост на училиштето за изведување на настава спрема современите потреби,²⁹⁾ се гледа дека во тој поглед е различна ситуацијата и во рамките на поодделните републики, па и во одделните места во кои има повеќе училишта. Помал број на училишта располага со специјализирани училници во кои се создадени сите услови и амбиент за модерна настава.³⁰⁾ Многу е поголем бројот на училишта во кои овој стандард на нашите услови е на просечно ниво. Најмногу има училишта во кои опременоста е нешто под овој просек и се движи околу 40%. Не е за потценување ниту бројот на училиштата кои хронично живеат во материјална сиромаштија. „Ние ништо немаме, работиме класично“, одговори активот на историчарите од едно училиште во Војводина. Треба посебно да се истакне примерот на наставници-енгџијастии кои со малку средства, а многу љубов и работа, со учениците изработиле некои училишни помагала и така во голема мера ја надоместуваат недоволната опременост на училиштето или неразбирањето на средината за овие потреби. Има наставници коишто не ги користат ниту поетичките средства, односно ги користат формално и нефункционално, обично кога на часот е присутен директорот или просветниот советник.³¹⁾

И судбината на списанието „настава историје“ стои во врска со состојбата на наставата од овој предмет. Тоа е единствено општојугословенско списание кое со својата физиономија целосно е свртено кон наставниците практичари, но сè уште има само скромен број на претплатници. Веќе е позната упорноста и снаодливоста на Редакцискиот одбор во пронаоѓањето на финансиски средства за зачувување на животот на списани-

²⁸⁾ Види: Милан Баковлев, Мислена активизација на учениците во наставата, Белград 1982.

²⁹⁾ ... ја познавате, во која мерка опременоста со наставни средства ги задоволува нормативите за изведување на наставата по историја спрема современите потреби?“.

³⁰⁾ Според одговорот на еден наставник од Белград, во главниот град на СФРЈ само 15% од училиштата се наполно опремени со модерни наставни средства. Инаку, голем број од анкетираниите наставници и просветни советници, нарочно од неразвиените средини, се жалат не само на недостаток на современи помагала, туку и на соодветниот простор (училишната зграда е стара, училниците се мали, не одговараат на хигиенските услови итн.)

³¹⁾ Изјава на повеќе ученици од различни училишта во Војводина.

ето чија иднина е сосема непозната. Одговорните СИЗ-ови не одговараат на барањата за финансиска помош иако се работи за специфична форма на постојано стручно усовршување на наставниците. Овој проблем секако полесно би се решавал и со зголемување на бројот од претплатници, што зависи од нас. Бидејќи, ако не секој наставник, тогаш сигурно секое училиште има барем толку средства. Просто е неразбирлива рамнодушност на многу наставници и училишта спрема ова списание, иако и самите предлагаат различни форми за постојано стручно усовршување.³²⁾

Интересни беа одговорите на четвртото прашање: „Што мислите за учебниците и прирачниците во вашата република (покраина), како и колку влијаат врз сегашната поставеност и значење на предметот историја?“. Без обзир на вредноста на учебникот, сам по себе, тој не може битно да влијае врз наставата, ако не се користи како што треба, а тоа зависи од наставникот. Во врска со реформираните планови и програми напишани се нови учебници кои знатно се разликуваат од поранешните учебници од традиционален тип. Авторите настојуваа да ги задоволат многустраните барања од научна, методско-педагошка, идејно-политичка и естетско-техничка природа, но во тоа постигнаа различни успеси. Поради тоа учебниците меѓусебно знатно се разликуваат, а уште повеќе мислењето на наставниците и учениците, понекогаш дури и за истиот учебник. Најмногу критички забелешки има упатено на преопширноста на поодделни текстови и нивната неприлагоденост спрема возраста на учениците што во основа е точно. Но, кај извесен број наставници новиот учебник не е добро примен само заради тоа што бара зголемени напори и посовремени методи на работа, отколку при користењето на постарите традиционални учебници.³³⁾

Неколку наставници од училиштата на јазиците на народностите во САПВ мислат дека е потребно повеќе простор и прирачна литература за историјата на народностите. Во образложението на една од овие забелешки стои дека не се работи за

³²⁾ Бројот на претплатници по републики и покраини за 1983: Босна и Херцеговина 148, Црна Гора 39, Хрватска 765, Косово 12, Македонија 12, Словенија 52, Србија 105, Војводина 120 (СФРЈ 1.253).

³³⁾ На пример, во Војводина многу добро беше примен учебникот за V одделение, основно училиште (автори Б. Драшковиќ и И. Макек). Најмногу критички забелешки има за учебникот за VI одделение (И. Божик), основно поради неприлагоденоста на возраста на учениците. Доста добро се примени и учебниците за VII и VIII одделение (Г. Гал и Ј. Мирниќ), иако и за нив има упатено неколку критички забелешки. Не е добро примен и учебникот за I година заеднички основи, најмногу поради неуедначеноста на текстовите од повеќе автори (Н. Гаќеша, М. Перовиќ, Ч. Попов, Ј. Ракиќ, К. Чехак) и преопширност на одделни партии. Убаво е примен учебникот за II година заеднички основи (Ш. Гурановиќ) како успешно остварување на учебник со работна физиономија, иако има забелешки на недоволна прегледност и опширност на некој поглавја.

неисполнување на принципите на интернационализмот, бидејќи сразмерно со своето значење соодветен простор има добиено земјата на матичното јадро на нашите народности, туку што историјата на поодделните народности не е застапена ниту во земјата на своето матично јадро, ниту кај нас, иако во новите учебници е направен голем напредок во однос на поранешната состојба. Инаку, и наставниците кои се задоволни со новиот учебник мислат дека бројот на часовите битно ги ограничува во искористувањето на добрите страни на учебникот.

Зачудува дека анкетираните наставници не се осврнуваа на работните тетратки, иако би можеле да послужат како многу користен прирачник кој овозможува различни можности за осамостојување на ученикот како субјект на спознајниот процес, како и за сестрана, темелна и пообјективна оценка на нивното знаење, отколку што тоа станува од моментната импресија при оценувањето со прозивка од дневникот (како што сè уште прават некои наставници, што не е ниту добро, ниту препорачливо). Многу целисходниот начин на соработка со учениците со помош на работна тетратка сè уште не е пошироко прифатен веројатно поради тоа што, како и секоја новина, бара повеќе напори и поинаков метод. За ова не се спремни оние наставници кои по инерција ги извршуваат своите обврски, колку да помине редот.³⁴⁾

Интересен беше разговорот со учениците за новиот учебник. Мислењето на учениците од основното училиште во доволна мера се поклопува со мислењето на нивните наставници. Не е исклучено да се работи за сугестивно реагирање.³⁵⁾ Средношколците беа многу покритични. Ним им пречи преопширноста и сுவопарноста на поодделните текстови, а премалиот број на добри илустрации. Алергични се на црно-белото интерпретирање на настаните. Поединци би сакале повеќе да бидат застапени и настани од постарите периоди, а за сегашниот период бараат сестрана и пообјективна интерпретација итн.³⁶⁾

Петтото прашање гласи: „Во која мерка наставниците се стручно, методски и идејно оспособени за рационална реализација на наставниот план и програма, а кои се нивните субјективни слабости кои влијаат на начинот и на обемот на оваа

³⁴⁾ Врз основа од личен увид на авторот на рефератот и изјавите на учениците може да се заклучи дека многу наставници воопшто не ги прегледуваат работните тетратки, или пак го прават површно.

³⁵⁾ На учениците им се допаѓа учебникот во V одделение основно училиште зашто има „многу убави слики во боја“, зашто текстот е „краток, разбирлив и интересен“ итн. Во учебникот за VI одделение доста работи не ги разбираат, има многу имиња и години, „сликите не се убави“, а „историските извори се тешки“.

³⁶⁾ Би било корисно да се организираат писмени анкети со учениците за новите учебници и прирачници, а одговорите да се достават до авторите и издавачите.

реализација?" Во одговорите на ова прашање среќаваме извесно недоразбирање: наставниците, главно, мислеа на својата формална квалификација спрема постојните прописи и позитивно одговорија на сите елементи од ова сложено прашање. Со состојбата во поглед на формалната квалификација навистина можеме да бидеме задоволни, бидејќи во поголемото мнозинство од училиштата стручниот аспект на наставата е застапен. Меѓутоа, исто така се знае дека голем број од наставниците со соодветна квалификација во доволна мерка не се оспособени за рационализација на наставата со современи методи и средства.³⁷⁾ Во тој поглед постои голема разлика не само меѓу поодделните наставници, туку и кај истиот наставник често среќаваме различен степен на стручна, методска и идеолошка подготвеност. Во просек нашите наставници имаат подобра тесно-стручна отколку методско-педагошка претспрема. Тоа во голема мерка е резултат на запоставеноста на предметот методика на наставата по историја на филозофските факултети во нашата земја, иако најголемиот број на дипломирани студенти се вработуваат во училиштата. На Филозофскиот факултет во Белград, на пример, овој предмет е факултативен, а добро е познато каков третман имаат овие предмети. Освен тоа, наставата по методика во целина е прилично традиционална, а материјалните услови се под нивото на многу основни училишта во градовите каде што постојат факултети.³⁸⁾

Во поглед на идеолошката подготвеност ситуацијата исто така е различна. Сите наставници мислат дека појдовна основа им е научно-марксистичкото сфаќање и интерпретација на наставните содржини. Од повеќе извори се знае дека комплетните наставници тоа го прават спонтано, со чувство на мерка и на прифатлив начин и за науката и учениците. Меѓутоа, судејќи по реагирањето на учениците, прилично е распространета и апологетски-вулгарната „идејност“ со која се постигнува обретен ефект или игнорација. Тоа особено се случува кога ќе се помешаат идеалите и реалноста, целите и остварените резултати, при интерпретацијата на современото општество кое на

³⁷⁾ Во многу нешто наставата по историја сè уште е конзервативна. И денеска имаат актуелна вредност, на пример, рефератите од Симе Кириковиќ (Основни проблеми на наставата по историја во средното училиште) и од Милутин Перовиќ (Остатоци од шаблонските, национално-романтичарските и ненаучните ставови во наставата по историја... поднесени на семинарот за наставници од СР Србија во Белград 1967 (види: Актуелни прашања од наставата по историја, Белград 1970). За многу скромните резултати во осовременувањето на методите на работа во училиштата во СР Србија назад за две децении види го споменатиов труд на Милан Баковлев (Мислена активизација на учениците во наставата).

³⁸⁾ Види: Лазар Ракиќ, Методика на наставата по историја на филозофските факултети во нашава земја, Савремена универзитетска настава (зборник), Нови Сад 1979, 97—101.

тој начин испиѓа како некоја мистична човечка заедница со тотална хармонија. Кога учениците по таквата проекција ќе се судрат со стварноста што е поинаква, настанува споменатиов ефект. Поради тоа неопходно потребно се покажува натамошното развивање на сите форми на индивидуално и организирано усовршување како егзистенцијална потреба на позивот.

И во врска со поставеното прашање беше многу интересен разговорот со учениците. Тие наставата по историја во голема мера ја оценуваат спрема наставникот на овој предмет, што и на овој начин го потврдува фактот дека и во современите технолошки услови најважниот чинител на воспитно-образовниот процес се јавува творечката личност на наставникот. Добриот наставник може да ги превозмогне или ублажи многуте слабости на планот, програмата, учебникот, недостатокот на помага-ла и недоразбирањето со средината. И обратно! Во секој случај сегашниве генерации на ученици се многу покритични, пореални и порационални од поранешните генерации. Тие се определени за општопознатите цели на нашата заедница, но навистина се алергични на вулгарната идејност. Тоа треба да го избегнуваме за да не ги разочараме. Бездруго дека учениците ги регистрираат и другите слабости, но и заедничкото растење на сите, на часовите на добрите наставници.³⁹⁾

Во врска со 6-то прашање за заедничкото програмско јадро на целата земја ќе се осврнеме на карактеристичните моменти.⁴⁰⁾ Создавањето услови за перманентно развивање на заедничкото претставува егзистенцијално прашање за нашата повеќенационална заедница. Поради тоа историчарите се залагаат за воведување на заедничко програмско јадро со причини од големо значење за наставно-воспитниот процес.⁴¹⁾ Конкретно подобрување се гледа, пред сè, во обврзната заедничка наставна содржина која изнесува до 80% од вкупната програма, понатаму во зголемениот број на часови во основните училишта, во зголемувањето на содржините од културната историја заедничко програмско јадро за цела СФРЈ веќе е изработено и прифатено (јули 1983). Во тек е усогласувањето на републичките и покраинските програми спрема барањата на заедничкото програмско јадро. Тоа се позитивни промени кои поттикнуваат и охрабруваат. Меѓутоа, во средните училишта, во обете фази, извршени

³⁹⁾ Многу наставници би се ослободиле од самозалажувањето кога би ги сознале и прифатиле искрените размислувања на своите ученици за работата во училиштето.

⁴⁰⁾ Шестото прашање гласи: „Дали Предлогот за заедничкото програмско јадро го менува местото и улогата на наставата по историја и во што е таа промена?“

⁴¹⁾ Во врска со ова прашање би било интересно да се погледне материјалот: Националното и југословенското од почетокот на XIX до 1918 година во средношколските учебници (пригозвен од група историчари на филозофските факултети во Белград и Загреб за V конференција меѓу катедрите на историчарите од Југославија во Белград 1982).

се само делумни корекции на планот и програмата, што претставува — според мислењето на еден универзитетски професор — „само чај против настинка, а не лек за сериозна болест“, бидејќи во суштина не се менува општата положба и улогата на предметот.

Заедничкото програмско јадро бара и поголема уедначеност на наставниот план, но од приложените табели се гледаат различни решенија во поодделните републики и покраини.⁴²⁾

Република Покраина	Основно училиште					Заеднички основи			Основна и заед- нички основи	
	V	VI	VII	VIII	Вкупно %	I	II	Вкупно %	Вкупно %	
Босна и Херцег.	35	70	70	70	245+ 3,4	70	70	140+ 2,9	385+ 3,2	
Црна Гора	35	70	70	70	245+ 3,4	64	64	128— 5,9	373+ 0	
Хрватска		70	70	70	210—11,4	70	35	105—22,8	315—15,5	
Косово	70	70	70	70	280+18	70	70	140+ 2,9	420+12,6	
Македонија	36	72	72	72	252+ 6,3	68	66	134+ 1,5	386+ 3,5	
Словенија		70	66	64	200—15,6	70	70	140+ 2,9	340— 8,8	
Србија	34	68	68	66	236—0,42	70	70	140+ 2,9	376+ 0,8	
Војводина	38	64	64	64	230— 3,0	64	96	160+17,6	390+ 4,6	
П Р О С Е К					237				136	373

На прашањето: „Кои се недостатоците на наставниот план и програма во првата фаза на усмереното образование и воспитување (заеднички основи)?“, дадени се бројни убедливи одговори кои се сведуваат на следново:

— расчекор помеѓу нормативното и реалното, меѓу нескромните цели и можности за нивно остварување, бидејќи бројот на часовите за добра обработка на програмата е недоволен;

⁴²⁾ Предлог од заедничките програмски јадра за основно и заеднички основи на воспитувањето во усмереното образование, Мисао, 30, 15. XII 1982, 66.

На табелата е покажан вкупниот број часови по одделенија за една наставна година, како и југословенскиот просек. Бројот на часовите изразен во проценти со вкупниот број часови во поодделните републики и покраини покажува разлика од југословенскиот просек. Тоа е една, само релативно сигурна, мера за разликите кои постојат меѓу наставните планови што сега се применуваат. Некои разлики, особено во заедничките основи, се резултат на поврзаноста на часовите од неколку сродни предмети (Истото, стр. 71).

— начинот на програмирање на градивото е условен од фактот дека основното училиште е завршно, а има многу поголем фонд на часови отколку во заедничките основи;

— до XVIII век повеќе се работи за шематско-социолошки преглед на развитокот на човечкото општество отколку за предметот историја;

— нерационално удвојување на голем дел од програмата со предметот Основи на марксизмот и самоуправниот социјализам (во II година);

— пренагласен европоцентризам (освен програмата во Словенија);

— изборната факултативна настава во практиката се покажа неуспешна.

На осмото прашање за застапеноста на историјата во втората фаза на усмереното образование веќе е одговорено во претходното излагање, а овде ќе дадеме заклучок со една реченица: различни се решенијата во поодделните покраини и републики, но заедничка карактеристика е дека предметот е застапен само во поодделни ретки струки како национална историја (во Словенија тежиштето е на општата), а во најповолната возраст за развивање на историската свест историја учат само 0,78% до 8% од учениците од целата популација (југословенскиот просек е 5% со тенденција за натамошно опаѓање).

Во врска со десеттото прашање за најрационалниот начин на програмирање во првата и втората фаза од усмереното образование, се предлагани различни решенија, но мнозинството мисли дека нема избор и дека во постојната ситуација најдобро е тоа да се изврши линеарно-спирално. Осамотен е еден интересен предлог програмирањето да биде тематско.⁴³⁾

Заедничката и еднодушна желба да се поправи положбата на предметот историја дојде до израз при одговорот на десеттото прашање: „Наведете конкретно кои промени треба да се направат за да може предметот историја во нашиве училишта да добие место и улога сразмерно на своето значење?“ Синтезата на многубројните одговори, што претставува истовремено и заклучок на оваа работа, гласи:

— да се убедат оние кои одлучуваат дека местото и улогата на наставата по историја се многу позначајни отколку што им е доделено во реформираното училиште;

⁴³⁾ Предлогот од Благоте Драшковиќ од Загреб, автор на забележителни учебници. Како пример, да споменеме, Драшковиќ има предложено неколку теми. Во првата фаза: Модерниот пролетаријат (идеи, движења), Буржоаските револуции и националното прашање, Социјалистичката револуција во Југославија, Распаѓањето на колонијалниот систем, Капитализмот на XX век, Неврзаноста и сл. Во втората фаза: Економската историја, Историјата на цивилизациите, Историјата на државата и правото, Историјата на туризмот, Музеите, архивите, галериите. Уметноста на југословенскиот терен и сл.

— да се опремаат училиштата со современи наставни средства и подобро материјално наградување на наставниците за да ги извршуваат своите секојдневни задачи со повеќе волја, трудољубивост и одговорност;

— во основното училиште историјата да биде застапена со по 2 часа од V до VIII одделение (како што предвидува Предлогот на заедничкото програмско јадро);

— во средното училиште да добие статус на општообразован предмет во двете фази на усмереното образование со по 2 часа од I до IV година или по 3 часа во I и II година;

— со зголемени напори да се применуваат современи рационални методи на работа во кои учениците ќе бидат субјект на образовниот процес;

— да се осовременат учебниците и прирачниците за да одговараат повеќе на својата намена во сегашните услови;

— да се осовремени програмата на методика на наставата по историја на филозофските факултети и педагошките академии и да се изработи прирачник на овој предмет според потребите на реформираното училиште;

— да се организира обврзна форма на перманентно стручно усовршување на наставниците.

Според тоа, историчарите се за реформа, но таква што има за цел наставата по историја да добие место сразмерно со вистинското значење на предметот спрема современите потреби на нашата југословенска заедница и општеството воопшто.